

Тому молодь є не тільки об'єктом впливу молодіжної політики, а й активним її суб'єктом, оскільки саме вона своєю активністю спроможна коригувати політику в тому чи іншому напрямку в залежності від змін у молодіжному середовищі.

Нині молодь не може бути зорієнтована виключно на вирішення загальнодержавних справ, пов'язаних з вирішенням планових завдань. Вона повинна отримувати можливість розв'язувати і свої молодіжні проблеми. Інтереси молоді, найближчі її проблеми виступають як органічна частина усіх соціальних завдань суспільства.

Література

1. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: Проблеми оповіщення. — К.: Наук. думка, 1993. — С. 27–29.
2. Ильинский И. М. Развитие социализма и молодёжь // Коммунист. — 1987. — № 6.
3. Барабаш В. В., Шаповалов А. В. Приоритеты молодёжной политики // Коммунист Украины. — 1989. — № 1. — С. 45.

УДК 351.856.2(477)

А. М. Майдебура
здобувач кафедри конституційного права ОНЮА

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД УКРАЇНИ

Усвідомлення досвіду розвитку інституту державних нагород уявляється важливим з точки зору виявлення закономірностей функціонування цього складного явища. Хоча такий досвід і обмежений відносно невеликим проміжком часу, що минув від набуття Україною державної незалежності, але від цього є не менш важливим, адже будь-який історичний досвід «спрацьовує на майбутнє» [1].

Становлення та розвиток інституту державних нагород України: від нагород радянської республіки, обтяжених ідеологічними штампами та з мінімальною кількістю видів нагород, до сучасної, досить повноцінної системи, здатної ефективно виконувати свої функції, відбувалося поступово. На наш погляд, в цьому процесі можна виділити три основні етапи. Кожний з цих етапів, з точки зору розвитку суспільних відносин та рівня правового регулювання, якісно відрізняється від попереднього, і саме це дає можливість визначити їх часові межі.

Перший етап охоплює період від 16 липня 1990 року до 9 грудня 1994 року і характеризується початком діяльності органів державної влади у напрямку створення нових правових засад функціонування державних нагород, визначенні на конституційному рівні повноважень органів державної влади у сфері державних нагород.

Початок цього етапу пов'язується з прийняттям Верховною Радою України 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України. У цьому важливому політико-правовому документі утверджувалося здійснення українським народом його невід'ємного права самовизначення та проголошувалися нові принципи організації публічної влади. Так, у розділі III «Державна влада» закріплювалися положення про те, що державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Подальша зміна суспільно-політичного ладу держави та запровадження нових державних інституцій, а саме заснування поста Президента, суттєвим чином вплинула на інститут державних нагород.

У цей період питання державних нагород регулювалося Положенням про державні нагороди Української РСР, затвердженим у 1981 році Президією Верховної Ради Української РСР [2]. Відповідно до названого положення державними нагородами Української РСР визначалися почесні звання Української РСР, Почесна Грамота і Грамота Президії Верховної Ради Української РСР. Почесні звання Української РСР присвоювалися «за особливі заслуги у господарському і соціально-культурному будівництві, зміцненні оборонної могутності країни, комуністичному вихованні трудящих, за високу професійну майстерність та активну участь у громадському житті». Почесною Грамотою і Грамотою Президії Верховної Ради УРСР могли бути нагороджені громадяни СРСР, а також підприємства, об'єднання, установи та організації, райони, міста, селища і села «за успіхи в розвитку народного господарства, науки і культури, народної освіти, охорони здоров'я, у державній і громадській діяльності, комуністичному вихованні трудящих та військові частини за високі показники у бойовій і політичній підготовці». Повноваженнями щодо встановлення державних нагород Української РСР та відзначенням ними була наділена Президія Верховної Ради Української РСР.

Запровадження в Україні інституту Президента, який в системі органів державної влади посідає особливе місце і за загальною думкою не уособлює окремого виду державної влади, але бере участь у здійсненні майже всіх загально-визнаних видів влади в межах наданих повноважень [3] призвело до перерозподілу повноважень у сфері державних нагород між ним та Верховною Радою України. Прийнятим Верховною Радою України 5 липня 1991 року Законом України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» [4] Конституція доповнювалася новою главою 12-1 «Президент Української РСР» відповідно до пункту 9 статті 114-5 якої до повноважень Президента було віднесено нагородження державними нагородами та присвоєння почесних звань. За Верховною Радою України залишилося право на встановлення державних нагород та почесних звань України.

З переходом повноважень по нагородженню державними нагородами від Президії Верховної Ради України до Президента України Почесна Грамота Президії Верховної Ради України та Грамота Президії Верховної Ради фактично припинили своє існування. Останні укази Президії Верховної Ради України про

нагородження державними нагородами, в тому числі Почесною Грамотою Президії Верховної Ради України та Грамотою Президії Верховної Ради України датуються груднем 1991 року. У подальшому, вже Президент України лише присвоював почесні звання, хоча офіційно Положення про державні нагороди Української РСР змін не зазнало. Таке становище, на нашу думку, можна пояснити тим, що Почесна Грамота Президії Верховної Ради України та Грамота Президії Верховної Ради України, як це впливало з їх назв, персоніфікували собою нагороди Верховної Ради України. Відповідно в умовах проголошеного принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, ці нагороди стали ототожнюватися лише з однією з гілок влади — законодавчою.

Отже, нагородний «інструментарій» фактично збіднів до одного виду нагород — почесних звань. Актуальним стало питання побудови нового нагородного законодавства, що стало розглядатися владою як одне з першочергових питань державного будівництва. Вже 3 січня 1992 року Президією Верховної Ради України була утворена Комісія Президії Верховної Ради України у питаннях заснування державних нагород України [5], на яку покладалося завдання щодо внесення пропозиції про заснування державних нагород України. До складу Комісії увійшли вчені, спеціалісти з геральдики, юристи, державні діячі, народні депутати України.

Комісією була розроблена Концепція державних нагород України, за якою державними нагородами України могли бути ордени, медалі, почесні звання України, Державні премії України. Також були запропоновані альтернативні варіанти: ордени, медалі, почесні звання; ордени, медалі; ордени, хрести, медалі; ордени, медалі, президентські відзнаки. Нагородження державними нагородами, відповідно до Концепції, повинно було здійснюватися за видатні заслуги громадян у розбудові української державності, відродженні духовності народу, національної культури і традицій, зміцнення економічної могутності держави, поліпшенні добробуту людей.

Зазначена Концепція була покладена в основу проектів закону про державні нагороди України та постанови Верховної Ради України про державні нагороди України.

Четвертого травня 1993 року на розгляд Верховної Ради України було внесено проект постанови Верховної Ради України «Про державні нагороди України». Відповідно до цього проекту державними нагородами України могли бути ордени, медалі, почесні звання України, Державні премії України. Передбачалося заснувати орден — найвищу державну нагороду для нагородження за виняткові заслуги перед Україною, її народом; орден для нагородження за видатні заслуги у різних сферах діяльності; орден для нагородження за визначні заслуги у зміцненні обороноздатності країни, захисті її суверенітету, конституційних прав і свобод громадян; орден для нагородження за благодійну діяльність, милосердя; медаль для нагородження за самовіддані дії при виконанні військового, службового і громадянського обов'язку; медаль для нагородження за заслуги в охороні державного кордону; медаль для нагородження за заслуги у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; медаль для

нагородження за виховання дітей. Для кожної з нагород пропонувалися декілька варіантів назв. Пропонувалося встановити почесне звання України — «заслужений працівник України». В кожному конкретному випадку нагородження почесним званням «заслужений працівник України» пропонувалося конкретизувати сферу, у якій відзначається громадянин. Також проектом передбачалося встановлення конкретних державних премій.

Розгляд цього питання Верховною Радою України пройшов у напруженій обстановці, викликавши багато суперечливих точок зору, під час цілком полярних. Але проект постанови все ж був прийнятий у першому читанні [6], та подальшого розвитку, на жаль, не мав.

Встановлення в Україні інституту президентства створило підстави для започаткування ще однієї форми вищих нагород держави — відзнак Президента України. Правові підстави для заснування відзнак Президента України з'явилися у лютому 1992 року, після прийняття Закону України «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» [7], згідно з яким Президент України набув права засновувати президентські відзнаки та нагороджувати ними.

З ініціативою про створення президентської відзнаки на початку 1992 року виступив Відділ нагород Адміністрації Президента України [8], при цьому спочатку планувалося, що це буде Почесна Грамота Президента України, до якої буде додаватися нагрудний знак. Однак в процесі роботи концепція нагороди змінилася і на перше місце вийшов нагрудний знак.

Почесна відзнака Президента України була заснована Указом Президента України від 18 серпня 1992 року [9]. Згідно з Указом нагородження Почесною відзнакою Президента України повинно було здійснюватися за особисті заслуги у розбудові суверенної, демократичної держави, розвитку економіки, науки і культури України, за активну благодійну діяльність в різних сферах соціального життя. Будь-який громадянин України, заслуги якого відповідали вимогам Положення про Почесну відзнаку Президента України, міг бути нагороджений цією нагородою. У разі, якщо громадяни іноземних держав мали відповідні заслуги, то вони також могли бути нагороджені. Встановлювалося, що нагородження Почесною відзнакою проводиться, як правило, щорічно напередодні Дня незалежності України. За рішенням Президента України нагородження могло бути проведено і в інший час. Повторного нагородження Почесною відзнакою Президента України не передбачалося.

Для повсякденного носіння передбачався так званий фракційний варіант Почесної відзнаки. Він являв собою мініатюру Почесної відзнаки Президента України. Таким нововведенням в Україні була започаткована традиція, яка в подальшому отримала продовження при встановленні інших нагород — використовувати для повсякденного носіння мініатюру нагороди.

Почесна відзнака Президента України стала вагомою і поважною в державі нагородою. Цьому сприяла виважена політика щодо нагородження нею. Так, станом на 1 квітня 1996 року, Почесною відзнакою Президента України було відзначено лише 366 осіб [10].

З введенням поста Президента і конституційним наданням йому права нагородження державними нагородами та президентськими відзнаками обов'язок по організації нагородної справи перейшов до Президента. У зв'язку з цим Президент України, утворюючи наприкінці 1991 року Адміністрацію Президента України, яка є його апаратом, в її структурі утворив і відділ нагород, який повинен був здійснювати усю технічну роботу з підготовки проектів документів щодо нагородження. Раніше відповідну роботу виконував відділ нагород Президії Верховної Ради УРСР. Крім цього, Президент України утворив Комісію по державних нагородах України при Президентові України, затвердив персональний склад та Положення про неї [11]. За своїм статусом Комісія визначалася як постійно діючий дорадчий орган при Президентові України. На неї покладалася попередній розгляд клопотань про відзначення державними нагородами України та відзнаками Президента України, про позбавлення державних нагород та відзнак Президента України, про поновлення у правах на нагороди, про видачу дублікатів нагород і нагородних документів замість втрачених. Комісія повинна була опікуватися організацією роботи по здійсненню контролю за додержанням законодавства про державні нагороди України та відзнаки Президента України, вивченням і узагальненням нагородної практики, розглядати листи і скарги з питань застосування законодавства про державні нагороди України та відзнаки Президента України.

Отже, в цей період Верховною Радою України хоча і було визначено конституційні засади функціонування державних нагород України та відзнак Президента України, однак діяльність щодо формування нового нагородного законодавства, у своїй завершальній стадії, результативною не була. Таким чином поступово стає зрозуміло, що цей процес буде складним та тривалим.

Другий етап становлення та розвитку державних нагород України охоплює період від 9 грудня 1994 року до 16 березня 2000 року. Цей етап характеризується побудовою системи президентських відзнак, які на той час фактично стали виконувати роль державних нагород. 9 грудня 1994 року Президент оновлює персональний склад Комісії по державних нагородах при Президентові України, призначає його Головою Табачника Дмитра Володимировича та затверджує нове Положення про Комісію [12]. Аналізуючи подальші процеси у сфері нагородотворення можна зробити висновок, що персональні зміни у складі Комісії по державних нагородах при Президентові України стали одним з головних рушіїв нововведень у сфері нагород.

У цей же час Верховною Радою України було зроблено декілька спроб прийняти нормативно-правовий акт з питання державних нагород, але знову невдало. Таким чином, в ситуації, яка склалася на той час, Президент фактично був змушений зробити крок у напрямку побудови системи президентських відзнак. Протягом кількох років Президентом встановлюються цілий ряд президентських відзнак, зокрема, ордени князя Ярослава Мудрого (1995), Богдана Хмельницького (1995), «За мужність» (1996), «За заслуги» (1996), княгині Ольги (1997), медалі «За військову службу України» (1996), «За бездоганну службу» (1996), «Захиснику Вітчизни» (1999), відзнака «Іменна вогнепальна зброя» (1995) тощо.

Стан суспільних відносин потребував також і нових форм відзначення громадян, тому Президент України пішов на запровадження їх у вигляді не лише орденів та медалей відзнак Президента України. Були започатковані їх нові види, зокрема, відзнака «Герой України» (1998), відзнака — Почесна Грамота Президента України за активну благодійницьку діяльність у гуманітарній сфері (1999), відзнака — почесне звання «Заслужений лісівник України» (1999) та відзнака — почесне звання «Заслужений працівник соціальної сфери України» (1999).

Необхідно зазначити, що активний розвиток інституту президентських відзнак не припинив спроб щодо розробки відповідного законопроекту про державні нагороди, а з прийняттям у 1996 році нової Конституції України це питання стало ще більш актуальним. У зв'язку з цим до законопроектної роботи залучився Інститут законодавства Верховної Ради України, яким у 1997 році було розроблено проект Закону України «Про державні нагороди України».

Отже, аналізуючи нагородотворчі процеси, які відбувалися в цей період, можна констатувати, що Президентом була створена якісна та досить цілісна система відзнак, якими можна було нагороджувати громадян за заслуги практично у всіх сферах суспільного життя. Саме ці якості дозволили покласти систему президентських відзнак в основу системи державних нагород України, визначеної Законом України «Про державні нагороди України», прийнятим Верховною Радою України 16 березня 2000 року. З його прийняттям завершився другий етап становлення та розвитку державних нагород України.

Сьогоднішній, третій, згідно з нашим поділом, етап розвитку інституту державних нагород України пов'язаний з реалізацією норм Закону України «Про державні нагороди України», адже він є базовим для формування та розвитку суспільних відносин у сфері функціонування державних нагород в Україні і піднімає рівень правового регулювання на якісно новий рівень [13].

Уявляється, що діяльність у цьому напрямку, перш за все, повинна відбуватися шляхом прийняття нормативних актів, існування яких вимагає Закон України «Про державні нагороди України» та приведення у відповідність до нього існуючих нормативних актів. Разом з цим у своїх окремих положеннях підлягає удосконаленню і сам Закон України «Про державні нагороди України».

Серед нормативних актів, прийнятих безпосередньо на виконання Закону України «Про державні нагороди України», слід вказати затверджений 21 червня 2001 року Кабінетом Міністрів України «Порядок вивезення за межі України державних нагород з дорогоцінних металів та/або дорогоцінного каміння», що передбачено частиною 3 статті 19 названого Закону.

Що стосується приведення у відповідність до закону існуючих нормативних актів, то необхідно вказати, що такі заходи передбачені нормами самого закону, а саме пунктом 4 прикінцевих положень. Практичним кроком у здійсненні даної норми Закону став розроблений Кабінетом Міністрів України та прийнятий Верховною Радою України 17 травня 2001 року Закон України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державні нагороди України».

Одним із найважливіших заходів подальшого впорядкування нормативно-правової бази функціонування державних нагород є затвердження Президентом України статутів та положень про державні нагороди. Практичними кроками у цьому напрямку є затверджене 29 червня 2001 року Указом Президента України «Про почесні звання України» Положення про почесні звання України; затверджений 2 грудня 2002 року Указом Президента України «Про звання Герой України» статут звання Герой України.

Разом з цим, за виключення ордена Данила Галицького, статuti та положення усіх інших орденів і медалей, а також відзнаки «Іменна вогнепальна зброя», залишаються у редакції, затвердженій до прийняття Закону України «Про державні нагороди України», коли усі ці нагороди визначалися як відзнаки Президента України. Найближчим часом необхідно привести їх статuti у відповідність з законом.

Література

1. Завальшок В. Принципи історизму в право- і державознавстві // Право України. — 1998. — № 2. — С. 21–23.
2. Про затвердження Положення про державні нагороди Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 7 травня 1981 року // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1981. — № 20. — Ст. 290.
3. Державотворення і правотворення в Україні: Досвід, проблеми, перспективи: Монографія / За ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. — С. 113.
4. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон України від 5 липня 1991 року № 1293-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 33. — Ст. 445.
5. Про Комісію Президії Верховної Ради України у питаннях заснування державних нагород України: Постанова Президії Верховної Ради України від 3 січня 1992 року № 2029-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 17. — Ст. 212.
6. Про проект Постанови Верховної Ради України про державні нагороди України: Постанова Верховної Ради України від 4 травня 1993 року № 3169-ХІІ // Закони, постанови та інші акти, прийняті Верховною Радою України на сьомій сесії: лютий–травень. — 1993. — Ч. 1. — С. 238.
7. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України: Закон України від 14 лютого 1992 року № 2113-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 20. — Ст. 271.
8. Бузало В. Почесна відзнака Президента України // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10–12 листопада 1994 року): Зб. тез повідомлень та доповідей. — Львів, 1994. — С. 13–16.
9. Про заснування Почесної відзнаки Президента України: Указ Президента України від 18 серпня 1992 року № 418/92 // Збірник Указів Президента України. — 1992. — Лип.-верес. — С. 48–51.
10. Нагороди України: Історія, факти, документи: У 3 т. / Д. Табачник (кер. авт. кол.), І. Безгін, В. Бузало, М. Дмитренко, І. Курас та ін. — К.: Українознавство; фірма «ARC-Ukraine», 1996. — Т. 3. — С. 309–356.
11. Про Комісію по державних нагородах при Президентові України: Указ Президента України від 1 квітня 1992 року № 207 // Збірник Указів Президента України. — 1992.
12. Про Комісію по державних нагородах України при Президентові України: Указ Президента України від 9 грудня 1994 року № 747/94 // Збірник Указів Президента України. — 1992.
13. Докладніше див.: Майдебур А. М. Державні нагороди в світлі Закону України «Про державні нагороди України» // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. — Одеса, 2001. — Вип. 12. — С. 251–257.